

Právo a ekonomie - úvod

Zákon působí v rozporu se svým vlastním cílem; zničil svůj vlastní účel; je využíván k pošlapání spravedlnosti, kterou měl chránit a vymazal tu hranici mezi právy, jenž měl za úkol ctít, postavil moc kolektivu do služeb těch, kteří chtějí bez rizika a skrupulí vykořisťovat svobodu a majetek jiných; z loupení učinil právo k jeho ochraně a z legitimní obrany udělal zločin, který ji trestá.

Jak došlo k tomuto zvrácení práva? Jaké důsledky to přineslo?

Frédéric Bastiat¹

Po rozpadu socialismu na přelomu 80. a 90. let minulého století si většina lidí uvědomila, že socialismus navzdory slibům svých zastánců nepřinesl lidem vysokou životní úroveň srovnatelnou se západním standardem. Přesně dle předpovědí řady ekonomů, socialističtí plánovači nebyli schopni činit to, co si předsevzali. Socialismus se zhroutil a nastala doba pokusů o přechod od socialismu ke kapitalismu. Tento proces proběhl různými způsoby v různých zemích včetně České republiky – došlo k uvolnění některých cen, k privatizaci některých sektorů atp.² Po mnoha letech socialistického ekonomického chaosu byly částečně vytvořeny podmínky k vytvoření alespoň do určité míry smysluplné struktury hospodářství, tj. došlo k jejímu *zreálnění*.

V oblasti ekonomické teorie jsme mohli sledovat analogický vývoj. Ačkoli se “ekonomie stala matematickou fantazií a veškerá ocenění jsou udělována lidem zběhlým v matematice, typologii, teorii množin, lineární algebře atp.”³, stále větší množství prominentních ekonomů hlavního proudu začalo postupně zastávat názor, že nám matematické modely *neposkytují* relevantní poznatky, jež by nám umožnily porozumět fungování ekonomického systému. Výstižně se vyjádřil nositel Nobelovy ceny za ekonomii Ronald Coase, který poznamenal následující:

¹ Bastiat, Frédéric: “The Law” v *idem.*, *Selected Essays on Political Economy*, Foundation for Economic Education, str. 53.

² Pro zhodnocení logické důslednosti české ekonomické transformace viz Šíma, Josef and Štastný, Dan: “A Laissez-Faire Fable of the Czech Republic”, *Journal of Libertarian Studies*, vol. 14, no. 2, 2000; Schwarz, Jiří: “Deregulation vs. Re-Regulation“, *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, vo. 11, no. 4, 2001.

³ Veljanovski, Cento: *The Economics of Law: An Introductory Text*, The Institute of Economic Affairs, 1990, str. 18.

Za mého mládí se říkalo, že když nějakou hloupost nešlo vyslovit, tak ji šlo zazpívat.

V moderní ekonomii se taková věc vyjádří matematicky.⁴

V průběhu doby bylo sepsán takové množství děl, která empiricky ukazovala na skutečnost, že dříve často používané *makroekonomické* vysvětlení reálných ekonomických jevů – jako např. otázka chudoby a bohatství národů – je naprosto nevyhovující,⁵ že přístupy, jakým je např. Solovův růstový model jsou dnes udržovány při životě už jen v těch učebnicích, jejichž autoři stále stavějí na půl století překonaném ekonomickém mainstreamu s kořeny v době po druhé světové válce. S pádem socialismu začali tedy i ekonomové usilovat o to, aby poskytovali *realistické* poznatky – vědecké argumenty ve prospěch možných transformačních strategií přechodu ke kapitalismu, popřípadě aby přišli s různými verzemi konečných stavů, odlišnými *formami* kapitalismu. Řada nových škol má právě tuto ambici – už neřeší, zda je kapitalismus lepší než socialismus či nikoli, ale navrhuje vládní aktivismus v rámci kapitalismu a ve jménu kapitalismu.

Z trosek původní komparativní ekonomie, která s pádem socialistického experimentu ztratila smysl (už není s čím socialismus srovnávat), vyrůstá (a z Harvardu přichází) “nová komparativní ekonomie”, jejímž cílem je pro lidi zvolit “nejlepší kapitalismus” – optimální mix “nepořádku” (disorder) a “diktátorství”;⁶ na *University of Chicago* můžeme sledovat, jak se Nová chicagská škola snaží “identifikovat alternativy sloužící k efektivnějšímu aktivismu... Naděje je vkládána v to..., že vláda bude dělat více”. “Vláda musí vážit náklady oproti přínosům a vybrat mechanismy regulací, které zajistí větší efektivnost.”⁷ Nebo v případě, že lidé činí systematicky “špatná” rozhodnutí, “měli bychom být méně přístupní tomu, obdařit dospěle širokou svobodou k tomu, aby mohli činit samostatně rozhodnutí spočívající v

⁴ Coase, Ronald: *The Firm, the Market and the Law*, University of Chicago Press, 1990, str. 185.

⁵ Viz např. Barro, Robert Jr.: “Economic Growth in a Cross Section of Countries“, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 106, no. 2, May 1991; nebo Olson, Mancur: “Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor“, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 10, 1996.

⁶ “Kolaps socialismu... před deseti lety take zničil tradiční oblast komparativní ekonomie. Ekonomické a politické vady socialismu byly příliš zjevné na to, aby se mohl seriózní vědec zamýšlet porovnávání kladů jednotlivých systémů. ...Každá kapitalistická ekonomika má velké množství veřejných a soukromých institucí. ...Tyto instituce se značně a systematicky v různých zemích odlišují... Analýza těchto institucí se zvláštním zřetelem na pochopení toho, které instituce jsou vhodné za jakých okolností, je předmětem nové komparativní ekonomie”. Djankov, Simeon; Glaeser, Rafael La Porta; Lopez-de-Silanes, Florencio; Shleifer, Andrei: “The New Comparative Economics“, working paper, January 2003, str. 1–2. Andrei Shleifer z *Harvard University* je v současnosti jedním z nejvlivnějších světových ekonomů. Působil take jako šéfredaktor *Quarterly Journal of Economics*.

Více o vývoj v této oblasti lze najít v Boettke, Peter: “The New Comparative Political Economy“, *Forum Series on the Role of Institutions in Promoting Economic Growth* – Forum 6, April 4, 2003.

⁷ Lessig, Lawrence: “The New Chicago School“, *Journal of Legal Studies*, vol. XXVII, June 1998, str. 669.

porovnávání současných přínosů a budoucích nákladů”⁸ – tímto způsobem obhájí systém státního systému nuceného spoření (snaží se “narovnat” lidské rozhodování prostřednictvím státního zásahu) v rámci kapitalismu stále populárnější škola, která si říká Behavioral Law and Economics.

Z těchto příkladů je zjevné, že ekonomové odmítají jen suše teoretizovat, jako když “někdo zná tisíce způsobů milování, ale nezná žádné děvče”.⁹ Budeme-li pokračovat v této analogii, můžeme tvrdit, že s rozpadem socialismu ruský “мужик” už nepředstírá, že by mohl být krásnější než dívka, a ekonomové nepředstírají, že ví, jak jeho krásu zařídit (každý ví, že socialismus nevede k bohatství a že ani nejmoudřejší ekonomové v jeho službách v jeho rámci bohatství nedokáží vygenerovat). Ekonomové se dnes zaměřují výhradně na děvčata (tj. kapitalismus), avšak mnohdy se stále nevzdali ambicí, že ví, co je krása a že ji mohou “zařídit”. Jejich argumenty pro státní aktivismus jsou dnes ovšem mnohem subtilnější.

V následujícím textu se ale nezačneme předhánět se zástupci nových ekonomických škol v návrzích, jak v rámci kapitalismu tento systém vylepšit pomocí nějaké nové, důmyslnější regulace. Naším cílem je pouze vyvinout *rámec*, který nám umožní pochopit *společenské* procesy, o jejichž regulaci se nové ekonomické školy snaží. K tomu nám poslouží poznatky dvou disciplin, jež ve 20. století potkal podobný osud – ekonomie a práva. Obě tyto disciplíny začaly jako ucelené myšlenkové systémy a skončili jako shluky izolovaných kousků dílčích znalostí. Murray Rothbard ve svém ekonomickém pojednání (posledním svého druhu) syntetizující poznatky ekonomie – tuto myšlenku zachytil následovně:

... ekonomie se stala děsivě fragmentovanou. Změnila se tak, že se dnes již ani o *ekonomii* *nejedná*. Nalézáme jen ohromné množství kousků nesourodé analýzy. Ekonomie byla nejprve fragmentována do “aplikovaných” oborů – “ekonomie měst”, “ekonomie zemědělství”, “ekonomie práce”, “ekonomie veřejných financí” atd., z nichž jedna na druhou nijak nenavazuje.... [Navíc] empiricismus rozvrátil ekonomii do takové míry, že se nikdo ani nesnaží hledat komplexní pohled na ekonomii, a paradoxně překroutil ekonomii, jelikož přiměl ekonomy, zavádět záměrně mylné a zkratkovité předpoklady, aby se jejich teorie staly lépe “testovatelné”. ...Verbální logika ekonomické teorie byla... nahrazena matematikou, jež je zdánlivě přesnější a vyhřívá se v odrazu lesku fyzikálních věd.¹⁰

Harold Berman vyjádřil obdobný názor ve svém objemném díle o historii právních systémů.

⁸ Ulen, Thomas S “The Present and Future State of Law and Economics” v C. Ott and H.B. Schaefer (eds.) *New Developments in Law and Economics*, vol. 2, Erasmus Programme in Law and Economics, University of Hamburg, 1999, str. 327-328. Viz také Ulen, Thomas S.: “The growing pains of behavioral law and economics“, *Vanderbilt Law Review*, vol. 51, no. 6, 1998.

⁹ Medema, Steven G.: *Ronald H. Coase*, St. Martin’ Press, 1994, str. 157.

¹⁰ Rothbard, Murray: *Man, Economy, and State*, Mises Institute, 1993, str. viii-x.

S právem se ve dvacátém století – v teorii i praxi – zacházelo stále méně a méně jako s uceleným kompaktním systémem, *corpus juris*, a stále více a více je právo považováno za víceméně náhodný, fragmentovaný seznam ad hoc rozhodnutí a protikladných pravidel, jež spojují pouze společné „techniky“. Staré meta-právo se rozpadlo a bylo nahrazeno jakýmsi cynismem.¹¹

Na následujících stranách se pokusíme ukázat, že osud, jenž stihl ekonomii a právo není zcela náhodný; že ekonomie a právo mají společného mnohem více, než si obvykle lidé myslí. Ukážeme si, že tyto dvě disciplíny existují ze stejného důvodu, obě usilují o koordinaci či řád v čase a prostoru, a obě lze zkoumat stejným způsobem – pomocí logické dedukce nalézt obecně platné principy, které *nejsou* časově ani místně podmíněné.

Společenská teoretikové si často uvědomují, že základní poznatky ekonomické vědy – jako například zákon nabídky a poptávky – jsou v čase trvalé a neměnné. Jen zřídka ovšem zastávají názor, že v právu by mohla existovat podobná stálost základních principů. V této knize ukážeme, že ekonomie a právo tuto vlastnost svých poznatků sdílí. Jak poznamenává přední teoretik práva Richard Epstein:

Společenská realita se neustále mění. Je ovšem mylné z toho usuzovat, že se zároveň v reakci na tyto nové podmínky ve společnosti mění i základní principy právního systému... obzvláště omezíme-li naši pozornost na základní principy práva majetkového, smluvního a trestního (tort)... Podstata problému podvodu a donucení je nadčasová, i když může neustále docházet ke změnám technik jejich provádění.¹²

Pokusíme se vysvětlit, že ze společné podstaty práva a ekonomie lze vyvodit poučné důsledky. Náš přístup bude v příkrém rozporu s názorem, který je dnes stále populárnější a tvrdí, že pouze to, co jde změřit, může být vědecké. Naším cílem bude ukázat, že logická dedukce v obou disciplínách je jak vědecká, tak realistická, tj. že nám může poskytnout relevantní poznatky o našem světě. Ukážeme, že ekonomie-a-právo nám umožní řešit každodenní praktické problémy a ukázat návod řešení složitých problémů, které společenská realita vytváří. S pomocí poznatků ekonomie a práva budeme schopni identifikovat, které politiky a zákonná opatření jsou zakořeněny v myšlenkách socialismu, navzdory tomu, že jsou uskutečňovány v systému, který je označován za kapitalistický. Budeme se snažit nahlížet do podstaty problémů, jít za úroveň novinových titulků a politických deklamací; budeme odhalovat podstatu problémů bez ohledu na to, kdo je oficiálně navrhuje či provádí, kdo a jak je schvaluje a dává jim jména. Tento přístup je důležitý obzvláště ve vztahu k

¹¹ Berman, Harold J.: *Law and Revolution*, Harvard University Press, 1983, str. 38.

¹² Epstein, Richard A.: “The Static Conception of the Common Law“, *Journal of Legal Studies*, vol. IX, no. 2, March 1980, str. 254-256.

instituci dnešního státu. Není pochyb o tom, že platnost *principů* ekonomie a práva je na státu a na politické moci nezávislá, ačkoli veřejné mínění “podléhá stále častěji názoru, že právo [a ekonomie] je v podstatě vždy nástrojem státu, tj. prostředkem k uskutečnění vůle těch, kteří jsou u moci”.¹³

Abychom našli odpověď na otázku Frédérica Bastiata uvedenou v mottu předcházejícímu tomuto úvodu, předložíme příběh práva a ekonomie – budeme se snažit objevit *logiku společenského jednání* a odhalovat zdroje zvrácení práva a narušení společenského řádu. Toto zkoumání budeme provádět jako společenští teoretikové, kteří hledají pravdu bez ohledu na její popularitu, tj. jako vědci, a nikoli apologeti *statu quo*. Snad se nám podaří načrtnout cestu, po které naše společnost může jít, objevit životaschopnou alternativu naší socialistické minulosti, a nikoli pouze navrhnout jen další, “lepší” socialistický experiment.

¹³ Berman, Harold J.: *Law and Revolution*, Harvard University Press, 1983, str. 38.